

VI. KOROK SPECIÁLIS KÖZÖSSÉGI HÁLÓI

AZ EMBERÁLDOZAT MEGÍTÉLÉSÉNEK VÁLTOZATAI

SCHILLER VERA dr.,
bölcseztudományok doktora, SE nyugdíjas tanára
E-mail: vschillervera@gmail.com

DOI 10.23716/TT0.24.2020.17

Absztrakt

A görög mitikus hagyomány olyan hálózat, amelyen keresztül az emberáldozat kultuszának és mítoszának variánsai és ezeknek megítélése egy időbeli változás feltételezését is lehetővé teszi. Ennek íve az elfogadástól az elutasításig terjed. Az elkerülés lehetőségének keresését, a halál átalakítását papi szolgálattá, az áldozati rítus megszüntetését, illetve állatáldozattá változtatását is magába foglalja. Egy olyan vonulata is van, amely már az eredeti áldozatot sem fogadja el. A tanulmány ezeknek a variánsoknak a kifejtését tartja feladatának, illetve megpróbál egy fejlődési vonalat rekonstruálni. A mitikus vonulat kapcsolódási pontjaiba helyenként párhuzamos, más kultúrákból való példákat is beiktat.

Kulcsszavak: mitikus hagyomány, rítusvariánsok, emberáldozat

A mitológia egy mindent átfogó hálózat, amelyben jól látható egy kultúra gondolkodása, annak változatai. Olyan háló, amely összefogja a kultúrkörben élők gondolkodását. Nyelv, amelynek révén az ezt magukénak vallók kifejezik egész életüket, az élethez fűződő elméleti és gyakorlati kapcsolódásaikat.

Az istenek létének ismerete azonos az egész görög kultuszkörben, a 12 olympiai istent, az alvilági és tengeri isteneket minden városállam tiszteli, a különböző városoknak azonban más-más helyi kultuszai vannak. Néhány szentély kimagasló jelentőségű, mint Delphoi vagy Olympia, vannak azonban olyanok, amelyek egy-egy városhoz kapcsolódnak. Az eleusziszi misztérium csak Athénhez kapcsolódó kultuszgyakorlat, de éppen úgy léteznek más városoknak is kultuszgyakorlatai, mint Korinthosban Héra Akraia ünnepe és évenkénti kecskeáldozata, illetve Lakedaimonban a Hüakinthos-ünnep.

A mitológia hálózata tehát egyértelműen alkalmas arra, hogy a párhuzamos és fejlődési vonalakat bemutatóvá váljanak a társadalom gondolkodásának és cselekvésének változásai. Ez a tanulmány az emberáldozat kultuszának hagyományát, megítélésének és magának a kultuszgyakorlatnak a változásait igyekszik követni az áldozat elfogadásától az elutasításig, illetve a királyi funkció átadását követelő erőszak eltűnésének folyamatát teszi vizsgálatá tárgyává. Az egyes pontokon párhuzamokat mutat fel más mitológiákkal, miáltal még egy távolabbi, nagyobb volumenű hálózat is felsejlik.

I. Az emberáldozat megszüntetésének állomásai

1. Isteni erőknek feláldozott szűzek és ifjak

Athén

Az athéni kultuszkörből három az isteni erőknek feláldozott szűz-csoport története ismeretes: Erechtheidaké, Leokoridaké és Hyakinthidaké. Erechtheus király jóslat hatására áldozta fel lányát vagy lányait, hogy az Eumolpos vezette Eleusis által indított háborút,¹ vagy a Boióthiából betört ellenséggel kitört harcot² megnyerje. Lányát vagy lányait az oltár előtt mindenki szemeláttára áldozzák fel,³ vagy lehajítják őket (vagy leugrásra beszélnek rá őket) az Akropolisról,⁴ illetve a Hyakinthidák dombjáról.⁵ A Leokoridákat apjuk ajánlja fel áldozatul⁶ dögvész⁷ vagy éhínség⁸ miatt, áldozatuk eredményeként ez sikeresen véget ér és szentélyt emelnek

¹APOLLODOROS: *Bibliothéké* III, 15, 4; THUCYDIDES II, 15, 1. ISOCRATES: *Panathenaeus* 193; EURIPIDES: *Phoinikiai nók* 852–855; scholia in Soph Oidip. Col., 1053; ARISTIDES: *Orationes* XIII. Παναθηναϊκός 118 (205); scholia in Aristidem Παναθηναϊκός 118, 10; AELION RACHEL: *Quelques grands mythes dans l'oeuvre d'Euripide*, Paris, 1986, 200–201; HUGHES Dennis D: *Human sacrifice in Ancient Greece*, New York–London, 1991, 73.

²Suidae (Souda) lexikon ed. Adler Παρθένου (II 668); Photios lexikon Παρθένου Apostolios XIV/7; Παρθένους ἔξ ἐράμυλλος

³Stobaios XXXIX 33; scholia in Ciceronem, Pro Sestio XXI 2; Démaratos *Fragmenta* (Fragmenta Historiicorum Graecorum IV 378–380); fr.4 Demosthenes: *Ἐπίταφος–Oratio funebris* (Oratio LX) 1397, 35.

⁴PHILOCHOROS: *Fragmenta* (Fragmenta Historiicorum Graecorum I 384–417), fr 14; scholia in orationes Demosthenis ad or XIX De falsa legatione 438, 17.

⁵Suidae (Souda) lexikon Παρθένου (II 668); Photios lexikon Παρθένου Apostolios XIV /7; Παρθένους ἔξ ἐράμυλλος.

⁶DEMOSTHENES: *Ἐπίταφος–Oratio funebris* (Oratio LX) 1398, 38; PAUSANIAS I, 5, 2; AELIANUS: *Varia historia* XII 28; ARISTIDES: *Orationes* XIII. Παναθηναϊκός 119 (205); scholia in Aristidem Παναθηναϊκός 119, 1; BRULÉ PIERRE: *La fille d'Athènes*, Paris, 1987, 31, 203.

⁷ARISTIDES: *Orationes* XIII, 87; ARISTIDES: *Orationes* XIII; Παναθηναϊκός 119 (205); scholia in Aristidem Παναθηναϊκός 119, 1; BRULÉ: 1987, 31.

⁸Scholia in Thucydidem I 20, 2; Suidae (Souda) lexikon Λεωκόριον (Λ 26).

tiszteletükre.⁹ A Hyakinthidákat egy régi mítosz szerint apjuk Geraistos kyklops sírján áldozza fel.¹⁰ Azt nem lehet tudni, mi volt az áldozat eredeti oka.

Közös ezekben a mítoszokban, hogy a szűz lányokat apjuk ajánlja fel áldozatul. Ők maguk pedig azért vállalják, mert hazájuk boldogulása fontosabb számukra, mint az életük, és áldozatuk iránti hálából tisztelet lesz a részük.

Théba

Ismeretes egy emberáldozat-mítosz Thébából is. Az Argos elleni háború előtt Teiresias utasítására áldozzák fel Telphyssa forrásánál vagy a sziklaüregben Menoikeust, Kreón fiát, aki apai és anyai ágról is az ősi thébai sárkányfogveteményből származik és még házasság előtt áll.¹¹

Marathon

Ugyancsak feláldozzák Makariát, Héraklés lányát az Eurystheus elleni harc előtt jóslat „követelésére” az attikai Marathonban. A mítosz tudatja, hogy szűznek és nemes vérből származónak kellett lennie, és hogy sírját illendően feldíszítette a győztes hadsereg.¹²

Messzénia

Párhuzamos ezzel egy messzéniai történet. A Sparta elleni háború során egy i. e. 725-re datált jóslat szavára fel kellett áldozni szabott rítus szerint egy Aipytida nemzetségből származó szüzet. Az áldozat végül Aristodémosnak, a messzéniai hadvezérének és későbbi királyának lánya lesz apja felajánlásának következtében.¹³

⁹ Suidae (Souda) lexikon Λεωκόριον (Λ 261 Λ 262); Photios lexicon Λεωκόριον; scholia in Aristidem Παναθηναϊκός 119, 1; Brulé: 1987, 31; HUGHES: 1991, 73.

¹⁰ HYGINUS: *Fabulae*, 238/2; APOLLODOROS: *Bibliothéké* III 15, 8; Brulé: 1987, 31; HUGHES: 1991, 73.

¹¹ EURIPIDES: *Phoinikiai nők*, 931–950, 997–1014, 1090–1092, 1313–1316; PLUTARCHOS: *Pelopidas* (Vita parallelae) 21; PAUSANIAS X, 25, 4; APOLLODOROS: *Bibliothéké* III, 6, 7; BOUCHE-LECLERQUE A: *Histoire de la divination dans l'Antiquité*, Paris, 1963, II. 32; Hughes: 1991, 74; ASSAEL JACQUELINE: *Euripide, philosophe, et poète tragique*, Louvain–Namur–Paris, 2001, 178; ROMILLY JACQUELINE de: *Le temps dans la tragédie Grecque*, Paris, 2009, 202; SIMONNE PESTHY Mónika: Izsák, Iphigeneia, Ignác, a vértanú mint emberáldozat, *Ethnologia* 2016/1–4, 64–84.

¹² EURIPIDES: *Héraklidák*, 539–601; scholia in Aristoph: *Equites*, 1151; Pausanias I, 32, 6; Eudocia augusta: *Violarium* CLXXXVIII; Dorda Esteban Calderon: Due creazioni mitico – letterari feminili in Euripide, *Quaderni de Ramo d'Oro* n. 3. (2010) 75–87: 76–79; HUGHES: 1991, 73, 2011; SIMONNE: 2016, 69; ROMILLY: 2009, 166–167: 201; BONNECHERE PIERRE: Le sacrifice grec entre texte et image, *Kernos* 11 (1998), 377–388: 387.

¹³ PAUSANIAS IV. 9. 3–5; HUGHES: 1991, 73–74.

Trójai mítoszok

Ugyancsak ez a feláldozás-típus jelenik meg a trójai háborúval kapcsolatban is. A háború indulásakor Agamemnón, az acháj hadak főparancsnoka áldozza fel elsőszülött szűz lányát, Iphigeneiát.¹⁴ A háború végeztével a hazafelé vezető út előtt pedig Polyxenát, Priamos trójai király szűz lányát áldozzák fel az achájok Achillés sírján a hazatérés sikeréért.¹⁵

Párhuzamok

Ezeknek a mítoszoknak a párhuzamai megjelennek más kultúrákban is. A „Bírák könyve” szerint Jefte áldozza fel férfit sosem látott lányát az Ammon fia elleni győzelem után egy a csata előtt tett fogadalom eredményeképpen.¹⁶

Indián történet szerint egy mapuce törzsfőnök szűz lányát, Licarayent áldozza fel, hogy az Osorno tűzhányó kitörése véget érjen.¹⁷

Ezek a mítoszok a róluk szóló történetekben régen történt eseményekként jelennek meg, a kultikus gyakorlatban ezek az áldozati formák nem kimutathatóak.

¹⁴ Κύπρια 21– 22 (Mythographi Graeci vol I. 238–241.); ARKINOS: *Iliu persis* Excerpta e Procli grammatica chrestomatica, in Homerus et Cycli epici reliquiae, Paris, 1837, 582; AESCHYLOS: *Agamemnon*, 205–249; AESCHYLOS: *Iphigenia „fabula”* (Aeschyli tragediae septem et perditurum fragmenta, Parisiis, 1842.); SOPHOCLES: *Iphigenia „fabula”* in Sophoclis tragediae septem et perditurum fragmenta, Parisiis, 1842; EURIPIDES: *Elektra*, 1020–1023; Euripidés: *Iphigenia Aulisban*, 873–887, 1211–1252; EURIPIDES: *Iphigenia a taurosok között*, 15–27; PINDAROS: *Pythia* XI. 34–37; scholia in Lycophr, 183; PLUTARCHOS: *Collecta parallela Graeca et Romana* (Scripta moralia) 14; Eudocia augusta: *Violarium* CCCCXC; HYGINUS: *Fabulae* 98/ 3–4, 261; Dictys Cretensis: *Ephemeris Belli Troiani*, I. 20; HORATIUS. *Sat.* II. 3, 199– 201: 205– 206; LUCRETIVS: *De rerum natura* I. 85–94; Libanios: *Progymnasmata Narrationes* 5 Περί τοῦ Ἀγαμέμνονος; Servius: *In Verg. Aen.* II. 116; OVIDIUS: *Metamorphoses* XII. 24 –31; Propertius IV. 1. 109–112; QUINTILIANUS: *De institutione oratoria* II 13; Valerius Maximus VIII 11, 6; Brulé: 1987, 180; FENET ANNICK: *Les dieux olympiens et la mer*, École française de Rome, 2016, 191–192; ROMILLY: 2009, 167; DELEBECQUE EDOUARD: *Euripide et la Guerre du Péloponnèse*, Paris, 1951, 367; SECHAN LOUIS: *Études sur la tragédie grecque*, Paris, 1976, 12; BURKERT WALTER: *Kleine Schriften VII: Tragica et Historica Greek Tragedy and Sacrificial Ritual*, Göttingen, 2007, 29; MOREAU ALAIN: *La fabrique des mythes*, Paris, 2006, 52–53; JOUAN FRANÇOIS: *Euripide et les legendes des chants cypriens*, Paris, 1966, 18–19, 262.

¹⁵ ARKINOS: *Iliu persis*, Excerpta e Procli grammatica chrestomatica, p.584. a 17– b 2; EURIPIDES: *Hekabé*, 105– 614; EURIPIDES: *Trójai nők*, 260–270; SOPHOCLES: *Polyxena „Fabula”*; OVIDIUS: *Metamorphoses* XIII. 439–480; PAUSANIAS I, 22, 6. X, 25, 10; Dictys Cretensis: *Ephemeris Belli Troiani* V. 13; APOLLODOROS: *Bibliothéké* ep. V, 23; DION CHRYSOSTOMOS: *Logoi* 11 „Tróját nem vették be”, 154; TRYPHIODOROS: *Iliu halósos*, 686– 687; SERVIUS: *In Verg. Aen.* VI. 57; KAPITANFFY ISTVAN – SZEPESSY Tibor: *Bevezetés az ógörög irodalom történetébe*, Budapest, 2013, 24; DORDA: 2010, 76–79; SECHAN: *Sept légendes grecques*, Paris, 1967, 30; HUGHES: 1991, 61–62; ROMILLY: 2009, 201–202; DELEBECQUE: 1951, 148, 160–161; BURKERT: 2007, 27; SECHAN: 1976, 12; SIMONNE: 2016, 69; JOUAN: 1966, 370–371; BONNECHERE: *Mythes grecs de sacrifice humain en Étrurie Problèmes iconographiques et socio-histoire*, *Kernos*, 2000/13, 253–264: 262, 263; Bonnechere: 388; Weil, *L’art de lire*, Toulouse, 2014, 477.

¹⁶ *Bírák könyve* 11/30–40; KOMORÓCZY Géza: *Állam-történetek: az ókori Kelet és a Biblia világából*, in: KOMORÓCZY Géza: *Meddig él egy nemzet?* Pozsony, 2011, 87–106: 96– 97; SIMONNE, 2016, 69.

¹⁷ KÉRI András: *Indiánok világa II. Chile népei – A maiák titkai*, Debrecen, 42.

2. Tiltakozások

A következő fokozat az, hogy a mítosz szerint az áldozat végrehajtását a család, vagy a család valamelyik tagja nem fogadja el. Iphigeneia anyja, Klyteimnéstra azért, vagy első sorban azért öli meg az áldozatot végrehajtó apát, mert lányukat meggyilkolta.¹⁸ Thébában Kreón úgy szeretné megmenteni fiát, Menoikeust, hogy kiszöktetné a városból.¹⁹

Athén királya kijelenti a Héraklidáknak az Argossal megvívandó marathóni csata előtt, hogy ő nem gyilkolja meg lányát, sem előkelőitől nem vár ilyet, ha a Héraklidák azt akarják, hogy megvédje őket, maguk ajánlják fel egy lányukat.²⁰

A messzénébelieknek eredetileg feláldozásra kijelölt lányáról a lány apja kijelenti, hogy örökbefogadott, így nem feláldozható, a többi Aipytida nemzetségből származó családfő pedig úgy nyilatkozik, hogy Aristodémosnak az a cselekedete, hogy leszúrta lányát dühében, maga volt a teljesített emberáldozat. Így ugyanis elkerülik, hogy lányaik közül még valakinek meg kelljen halnia.²¹

Az áldozatot tehát ezen a szinten még végrehajtják, csak nem tartják természetesnek.

3. Megszüntetett emberáldozati kultuszgyakorlatok.

A következő lépés az, amikor a régmúltban történt áldozatot tisztelik, de jelenleg már a rítust nem üzik. Artemis Triklaria achaiai kultuszgyakorlatáról az a híradás maradt fenn, hogy ott évente áldoztak fel egy szüzet és egy ifjút, amíg ennek a gyakorlatnak véget nem vetett a trójai háborúból hazatérő Eurobylos egy Dionysos-szoborral, és így megmentette az éppen feláldozandókat,²² és az Artemis-kultusz ezentúl csak egy házassulandó korrig tartó Artemis-papnő kultuszgyakorlatát²³ jelenti.

Az itáliai Temesa-ban egy tengeri daimonnak adták feleségül évente a legszebb szüzet, amíg Euthymos, a 74-edik, és 77-edik (484-ben és 472-ben

¹⁸ AISCHYLOS: *Iphigeneia* „fábula”; AISCHYLOS: *Agamemnón* 1525–1529; SOPHOKLES: *Iphigeneia* „fábula”; Pindaros: *Pythia* XI. 34–37; scholia in Pind. *Pyth* XI 34; SOPHOKLES: *Elektra* 530–536; EURIPIDES: *Elektra* 1020–1024, 1066–1068.

¹⁹ EURIPIDES: *Phoinikiai nők*, 962–976.

²⁰ EURIPIDES: *Héraklidák* 411–421, 567–571, 802–810.

²¹ PAUSANIAS, IV 9, 3–5.

²² PAUSANIAS VII. 19 4, 6–10; JOST MADELEINE: *Sanctuaires et cultes d'Arcadie* Paris, 1985, 399; BRULE: *Les femmes Grecques à l'époque classique*, Paris, 2001, 29–30.

²³ PAUSANIAS, VII, 19, 1; Jost: *Aspects de la vie religieuse en Grèce*, Paris, 1992, 106; Jost, 1985, 399; Brulé, 2001, 29.

tartott) olympia győztes ökölvívója el nem úzi a tengeri daimónt, elveszi a megmentett lányt, és véget vet a rítusnak.²⁴

4. Az áldozat átalakulása

A következő fokozatban az áldozat átalakul. Átalakulhat állatáldozattá: Iphigeneia története ezt mutatja. Aulisban a lány helyén egy vergődő szarvas fekszik, illetve helyette szarvas, medve, vagy bika kerül áldozatként az oltárra.²⁵

A leuktrai csata előtt (371 júliusában) Skedasos lányainak sírjánál Pelopidas thébai hadvezérnek egy szőke szüzet kellene feláldozni, és ő ezt egy fehér sörényű kancacsikóra alakítja át.²⁶ Helyettesítő állatáldozat az is, hogy Phrixos, Athamas fia maga helyett az őt megmentő aranygyapjas kost áldozza fel Zeus Laphystiosnak.²⁷

Ennek a feláldozás-helyettesítésnek párhuzama Ábrahámé, az Izsák helyett feláldozott, az Úr által az áldozat helyére hozott kos.²⁸

A másik helyettesítési rítus a papi szolgálatra való átalakulás. Ennek legszebb, a görögök által nagyra becsült példája Embaros névéhez kapcsolódik. A pireusi munychiai Artemis-szentélybe küldött Artemisnek feláldozandó szüzet ugyanis bevezette a templom belsejébe, az adyton-ba, és közölte, hogy a lány már Artemis tulajdona. Így változtatta a feláldozást papnői gyakorlattá.²⁹ Ugyanez a gyakorlat Iphigeneia mítoszában is tetten érhető. Ő ugyanis megmenekülését követően a taurosok földjén lesz Artemis szüzi kötöttségű papnője,³⁰ és hazatérése után ugyanígy az attikai Brauronban, más variánsban az achaiiai Aigyra-ban, illetve a lakóniai Limnaionban papnő.³¹

²⁴ PAUSANIAS VI, 6, 8–11; Hughes, 1991, 78.

²⁵ Κύπρια 22. (Mythographi Graeci vol I 238–241.); ARKTINOS: *Iliu persis* Excerpta e Procli grammatica chrestomatica, 582; AESCHYLOS: *Iphigenia „fabula”*; Euripidés: *Iphigeneia a taurosok között*, 28–30, 783–786; scholia graeca in Eur. Orestem, 658; Hyginus: *Fabulae* 98/4. 261; PAUSANIAS IX 19, 6; Apollodoros: *Bibliothéké* ep. III. 22; Ovidius: *Metamorphoses* XII 32–34; SERVIUS: *In Verg. Aen.* II. 116. III. 331; scholia in Lycophr. 183, 192, 194; Antoninus Liberalis: *Μεταμορφώσεων συναγωγή* XXVII. 3; Libanios: *Progymnasmata Narrationes* 5 Περί τοῦ Ἀγαμέμνονος; Eudocia augusta: *Violarium* CCCCXC; Etymologicum Magnum: *Ταυροπόλων*; Brulé: 1987, 180; LANZA DIEGO: Redondances de mythes dans la tragédie in C. CALAME: *Metamorphoses du mythe en Grèce Antique*, Geneve, 1988, 141–149: 142–143; Moreau: 2006, 54; Jouan: 1966, 18, 262, 267.

²⁶ PLUTARCHOS: *Amatoriae narrationes* (Scripta moralia) III 20–21; PLUTARCHOS: *Pelopidas* (Vitae parallelae), 20–22.

²⁷ PAUSANIAS I 24, 2; HYGINUS: *Fabulae* III/2; APOLLODOROS: *Bibliothéké* I, 9, 1; APOLLÓNIOS Rhodios II, 1146–1147; scholia in Lycophr. 22.

²⁸ MÓZESI. 22/1–13.

²⁹ EUSTATHIOS: *scholia ad Iliadem* II., 732; Apostolios XIV, 7/10. “Εμβαρός εἰμι; Hughes: 1991, 83; Brulé: 1987, 183.

³⁰ PAUSANIAS I, 43, 1. scholia in Eur. Orestem 658; HYGINUS: *Fabulae* 120 /2–4, 261; scholia in Lycophr. 183; APOLLÓDOROS: *Bibliothéké* ep III 22; Ioannes Antiochenus: *Chronica* (Fragmenta Historicorum Graecorum vol.

Van egy olyan gyakorlat is, amelyik jelképes sérüléssel oldja fel a feláldozást. Az attikai Halai-ban a Taurosok Úrnője Artemisnek ünnepén karddal érnek egy ifjú nyakához, úgy hogy vér fakadjon a nem túl mély sebből.³²

5. Az áldozat alóli kibúvás

A boióthiai Orchomenosban „Agrionia” ünnepén Dionysos Laphystios papja meztelen karddal üldözi az Oleák királyi családjából származó nőket, és akit utolér, azt joga van megölnie.³³ Ez a kultuszgyakorlat egy Aeneas Taktikos által leírt történetre emlékeztet, mely szerint Trója polgárai kövekkel, késsel, kettős bárdal üldözik az Athéné templomába küldött lokriszi szüzeket, és ha valamelyiküket utolérve végeznek vele, a nép egy törvény szerint magasztalja a gyilkost,³⁴ de néhány embernek gondja van rá, hogy a lányok sértetlenül jussanak be Athéné Ilias szentélykörzetébe.³⁵

Orchomenos hagyománya tartalmazza azt is, hogy Athamas unokája, Kytissos leszármazottjai közül, ha az elsőszülött hazatér, feláldozzák Zeus Laphystiosnak.³⁶ Ennek elkerülésére elég az, ha ez a leszármazott nem tér haza Orchomenosba.

6. Az áldozat elutasítása

Az utolsó fokozat az emberáldozat egyértelmű elutasítása. Az ismert történetben Athamas kötelezettsége Phrixos és Hellé feláldozására nem Apollón akarata, hanem Inónak, Athamas feleségének csele, aki mostohagyerekeitől akar így megszabadulni.³⁷

Ugyancsak egyértelműen utasítja el az emberáldozatot Euripidés a taurisi Iphigeneiában:

IV. 535–622) fr 25; POMPONIUS MELA: *De chronographia (De situ orbis)* II 1/11; EUDOCIA AUGUSTA: *Violarium* CCCCXC, DCCCCXIII; SERVIUS: In Verg Aen II. 116, III 331; Assael: 2001, 156.

³¹ PAUSANIAS I 33,1. (Brauron) III 16, 7, (Brauron, Limnaion) VII 26, 5. (Aigyra); BRULÉ: 1987, 187 (Aigyra); LANZA: 1988, 143. (Brauron, Karystos)

³² EURIPIDÉS: *Iphigeneia a taurosok között*, 1450–1461.

³³ PLUTARCHOS: *Quaestiones Graecae* (Scripta moralia) 38; JEANMAIRE H: *Dionysos*, Paris, 1951, 203.

³⁴ LYCOPHRON: *Alexandra*, 1139–1173; scholia in Lycophr. 1168, 1172; SÉCHAN: 1976, 523.

³⁵ AINEAS TAKTIKOS, XXXI, 24.

³⁶ HERODOTOS VII. 197; scholia in Ap. Rhod. II. 652–54 a; LANG And: *Mythes, cultes et religions*, Paris, 1896, 248; FRAZER J: *The Golden Bough* 12 vols. London, 1922, vol 4 (The Dying God), 163; NILSSON M P: *The Mycenaean origin of Greek Mythology*, Berkeley, 1932, 134–135.

³⁷ APOLLÓDOROS: *Bibliothéké I.* 9, 1; Pausanias I, 44 7; scholia in Lycophr. 22; HYGINUS: *Fabulae* 2; OVIDIUS: *Fasti* III. 853–866.

„Nem hiszem, hogy Létó, Zeusnak asszonya ily örültséget szülhetett, nem nem lehet. Inkább e nép, mely embergyilkos, gondolom, az istennőre átruházta bűneit, az istenek között, hiszem, hogy nincs gonosz.”³⁸

(Devecseri Gábor fordítása)

2. Királyok feláldozása

A szakrális királyság lényeges pontja, hogy az uralkodó addig marad hivatalában, míg mágikus ereje töretlen. A görög kultúrában soha nincs kimondva, hogy a király félre állítása az utód által emberáldozat volna. Az, hogy az utód erőszak segítségével számol le elődjével, azt Pelops mítosza fejtí ki legrészletesebben. Oinomaos kocsiversenyt hirdet lánya kezéért, a vesztes kérő sorsa a halál. Pelops legyőzi őt, Oinomaos lezuhanva kocsijáról meghal, Pelops átveszi Hippodameia oldalán a Pisa fölötti uralmat.³⁹ Ez a mítosz párhuzamos azzal a népmesetípussal, amely szerint, hogyha a hős túljut a király lányának kezéért folyó próbákon, amelyek következtében eddig 99 királyfi vesztette életét, akkor elnyeri a király lányának kezét, és vele a fele királyságot. A királyság elnyeréséért éppen úgy harcolni kell tehát, mint a görög mítoszban, a kockázat éppen úgy halálos, csak a király-após halála nem szerepel a következmények között. V. Propp szerint a próbák azt vizsgálják, képes lesz-e az új király a természet erői felett uralkodni.⁴⁰

Oidipous története is eredetileg trónért folyó harc, hiszen Delcourt meghatározása szerint Laios harci szekerét, diadalma tanúját Oidipous hazaküldi Korinthosba, az apjának tudott korinthoszi királyhoz, és átveszi az uralmat Théba fölött. Az Odysseia szerint az Erinnysek büntetése anyjának öngyilkos halála miatt, nem apja meggyilkolásáért sújt le rá.⁴¹

³⁸ EURIPIDÉS: *Iphigeneia a taurosok között*, 389–391.

³⁹ PINDAROS: *Olympia* I, 111–146; scholia in Pindar Olymp, I 111e, 112, 119, 122b–c; HYGINUS: *Fabulae*, 84; Apollonios Rhodios I, 752–758; scholia in Ap Rhod I, 752–58a; PAUSANIAS V 14, 6 V 17, 7 VI 20, 17 VI, 21, 9–10; Diodoros Siculus IV 73; APOLLodoros: *Bibliothéké* ep II. 4–9; scholia in Lycophr 156–157; DELCOURT MARIE: *Oedipe ou la légende du conquérant*, Paris, 1981, 78–79, 86, 105; FRAZER: *Origines magiques de la Royauté*, Paris, 1920, 267; FRAZER: *The Golden Bough* 12 vols, London, 1922, vol 2 (*The magic art and the evolution of Kings* vol. 2), 299–300; FLACELIÈRE: *L’amour en Grèce*, Paris, 1960, 33, 49; GUIRAND Felix: *Mythologie grecque in Guirand Mythologie generale*, Paris, 1935, 74–182, 174–175; WOIMANT GEORGES PIERRE: Haidra, Basilique I: *Une mosaïque de Pélops et Hippodamie? Bulletin de Correspondance Hellenique Supplément XIV*. 1986, 215–217: 216–217; MOREAU: 2006, 120–122, 173; SECHAN: 1976, 447–451; PIGANIOL ANDRE: *Scripta varia*, Bruxelles, 1973, II. 159–160.

⁴⁰ PROPP V: *A varázsmese történeti gyökerei*, Budapest, 2005, 330–339.

⁴¹ HOMEROS: *Odysseia* XI. 271–280; Delcourt: 1981, 73–74, 92–93.

Még három após-ölést ír le görög mítosz. Ixion apósát izzó szénnel töltött verembe lökve öli meg,⁴² Péleus végez Phthia királyával, feleségének apjával, akitől a trónt öröklí,⁴³ és még egy történet ismert, Archelaosé, Temenos fiáé, aki Makedónia trónját öröklí így apósától, Kisseustól.⁴⁴ A mítoszmagyarázatok szerint az első iszonyatos bűn, a második véletlen vadászbaleset, a harmadik önvédelem. Párhuzamos római történet Servius Tulliusé, akit veje, Tarquinius Superbus öl meg, és lánya apja holtstén keresztül hajtja kocsiját.⁴⁵

A mítosz nyelve szerint azonban a görög kultúra ezt a variánst nem fogadja el. A király idősebb korban visszavonul, átadja a hatalmát utódjának, fiának, mint Laertés Odysseusnak,⁴⁶ Pherés Admétosnak,⁴⁷ esetleg unokájának, mint Péleus Neoptolemosnak,⁴⁸ Kadmos Pentheusnak,⁴⁹ sőt, mint a lábjegyzetben idézett két Euripidés-dráma mutatja, még túl is élhetik hatalmat gyakorló unokájukat. Admétos apja, Pherés egyenesen mintha az áldozat ellen tiltakozna.

*„Tőlem megkaptad, mi jár. Sokak felett uralkodol, sok földet is
hagyok reád, mit mind apám hagyott reám.
Mi volt a vétkem? Mit raboltam tőled el?
Ne halj meg értem, s érted nem halok meg én.
Helyetted halni épp nem tartozom.
Apáknak halni fiakért nem hellén szokás.”⁵⁰*

(Devecseri Gábor fordítása)

Összefoglalás

A tanulmány az emberáldozat két fajtájának, illetve ezek megítélésének változását tette vizsgálatának tárgyává: a vész esetén vagy rituálisan

⁴² DETIENNE: *Les jardins d' Adonis*, Paris, 1972, 166; Aeschylus: *Ixion* „fabula”; Euripides: *Ixion* „fabula”, in: EURIPIDES: *Perditarum fabularum fragmenta*, Parisiis, 1846; scholia in Apollonium Rhodium III. 62.

⁴³ DELCOURT: 1981, 80, 172; APOLLODOROS: *Bibliothéké* III. 13. 1–2; SOPHOCLES: *Phthiotides* „fabula”; EURIPIDES: *Peleus* „fabula” scholia in *Lycophr.* 1751. ANTONINUS Liberalis: Μεταμορφώσεων συναγωγή XXXVII, 11, XXXVIII. 2. Guirand 1935 179

⁴⁴ HYGINUS: *Fabulae*, 219.

⁴⁵ LIVIUS I, 48. BRIQUEL DOMINIQUE: *Mythe et révolution*, Latomus, Bruxelles, 2007, 212, 221; GAGE JEAN: *Les femmes de Numa Pompilius*, 288–289 in *Mélanges de Philosophie de Littérature et d' Histoire ancienne offerts à Pierre Boyancé* Roma, 1974, 281–298.

⁴⁶ HOMEROS: *Odysséia*, XI 187–196, XXIV, 206–232.

⁴⁷ EURIPIDES: *Alkéstis*, 681–694; Assael: 2001, 177; Romilly: 2009, 200–201.

⁴⁸ EURIPIDES: *Andromaché*, 545–765, 1047–1230.

⁴⁹ EURIPIDES: *Bacchánsnök*, 170–369, 1216–1326.

⁵⁰ EURIPIDES: *Alkéstis* 682, 684 686–690.

feláldozott ifjakét, illetve a szakrális királyok rituális félreállításának kényszerét.

I. 1. A hálózat szempontjából egyértelműen kimutatható az a minden városállamra és párhuzamos kultuszokra is érvényes hagyomány, hogy valaha létezett a vészhelyzetben megvalósítandó emberáldozat kényszere, amelynek áldozata a vezető réteg valamelyik tagjának, elsősorban a királynak felnőtt korba még be nem lépett gyermeke kell, hogy legyen. Ezek az áldozatok az esetek többségében lányok, de felnőttnek még nem minősített ifjak is tartozhatnak közéjük.

2. Következő láncszemként megjelenik a családtagok tiltakozása, illetve a rítus múltba helyezése, elévülésének kijelentése.

3. A meglevő áldozat lehetőségessé alakítása, a végrehajtás alóli kibúvások keresése.

4. Az áldozat átalakulása jelképpé, papi szolgálattá, vagy állatáldozattá.

5. Végezetül megfogalmazódik az emberáldozat teljes elutasítása.

II. A hálózat a másik ponton, a királyok félre állítása tekintetében nem mutat ilyen részletes fejlődési vonalat. A királyok szakrális feláldozása csak rejtve jelenik meg, a királyi após halála balesetként, vagy önvédelemként, illetve halálos bűnként szerepel, az viszont, hogy a király idős korban visszavonul a magánéletbe, megfoghatóan jelentkezik a mítoszok szintjén.

A hagyomány szerint tehát valaha elfogadták az emberáldozat kényszerének tényét, de alapvetően tiltakoztak ellene, ha végrehajtották, kényszerből tették, illetve különböző fajta kitéréseket alkalmaztak: halál helyett papi szolgálat, gyilkosság helyett jelképes sérülés, az emberáldozás felváltása állatáldozattal, illetve olyan lehetőség, amelyet nem kell valóra váltani. Végül pedig egyértelműen elutasították ezt a kultuszgyakorlatot.

Ugyanúgy ismerték azt a mitikus kényszert, hogy amennyiben az uralkodót elhagyja mágikus ereje, át kell adnia az uralkodás terhét, de ezt is úgy értelmezték, hogy az uralkodónak át kell adni a hatalmat utódjának, és vissza kell vonulnia a magánéletbe. A mítosz nyelvén tehát az emberáldozat a hagyomány szintjén létezik, de a görög vallásosság ezt nem fogadja el, kitér előle.

Variations in the public view of human sacrifice

Greek mythical tradition comprises a kind of network through which it is possible to suppose that the public view of human sacrifice was changing in time. This progress spans from complete acceptance to complete rejection. The change encompasses the inventive search for ways of avoiding it, the trading of death for priestly service, the skipping of sacrifice altogether, or trading it to animal sacrifice rather than human. Also, there is a trend that even rejects the original sacrifice. The paper aims at discussing these varieties, and attempts to reconstruct a possible line of development. At certain points, it includes parallel examples from other cultures in the mythical progress.

Keywords: mythical tradition, rite variations, human sacrifice

Irodalom

Jacqueline ASSAEL: *Euripide, philosophe, et poete tragique Louvain*, Namur, Paris, 2001.

Pierre BONNECHERE: Le sacrifice grec entre texte et image, *Kernos* 11, 1998, 377–388.

Pierre BRULÉ: *La fille d'Athènes*, Paris, 1987.

Walter BURKERT: *Kleine Schriften VII: Tragica et Historica Greek Tragedy and Sacrificial Ritual*, Gottingen, 2007.

Marie DELCOURT: Oedipe ou la légende du conquérant, Paris „*Les belles lettres*”, 1981.

Dennis D. HUGHES: *Human sacrifice in Ancient Greece*, New York–London, 1991.

Madeleine JOST: *Aspects de la vie religieuse en Grèce*, Paris, 1992.

M. P. NILSSON: *The Mycenaean origin of Greek Mythology*, Berkeley, 1932.

Jacqueline de ROMILLY: *Le temps dans la tragédie Grecque*, Paris, 2009.